

Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Mustafa Kemal University Journal of Social Sciences Institute
Yıl/Year: 2020 ♦ Cilt/Volume:17 ♦ Sayı/Issue: 45, s. 105-123

HATAY AĞZINDAKİ ARKAİK VE YEREL UNSURLARA ART VE EŞ ZAMANLI BİR BAKIŞ

Ceyhun Vedat UYĞUR

Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü;
Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi Edebiyat Fakültesi,
vuygur@hotmail.com

Orcid ID: 0000-0003-4239-803X

Makale Geliş Tarihi: 31.07.2019 **Makale Kabul Tarihi:** 02.04.2020

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Atıf: Uyğur, C.V. (2020). Hatay ağzındaki arkaik ve yerel unsurlara art ve eş zamanlı bir bakış. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17 (45), 105-123.

Öz

Bu çalışmada Hatay ağzındaki bazı arkaik ve yerel unsurlar üzerinde durulmuştur. Hatay ağzında kullanılan kelimeler olabildiğince geniş bir ölçüde gözden geçirilmiş; içlerinde arkaik ve yerel özellik arz edenler tespit edilip yapıları tartışılmış, yer yer art zamanlı ve eş zamanlı olarak Türk lehçeleriyle mukayese edilmiştir. Böylece her bir kelimenin ek veya köküyle bize anlattığı bilgi ve kültür dünyası, bu dünyanın zaman ve mekân tanımadan yaşayabildiği; şekil ve anlam değişirse bile kelimelerin bizi neredeyse kesintisiz bir biçimde geçmişe bağladığı gerçeği fark ettirmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hatay, Hatay ağzı, arkaizm, etimoloji, diyalekt

DIACHRONIC AND SYNCHRONIC OVERVIEW ON ARCHAIC AND LOCAL ELEMENTS IN HATAY DIALECT

Abstract

In this article, some archaic and local elements in Hatay dialect are reviewed. A thorough linguistic analysis is done on the words used in Hatay dialect: the archaic and local characteristics are identified, and their structures are discussed, and in some cases, compared with their variants in Turkic languages. Thus, this work is an attempt to show the world of knowledge and culture designated by the roots and prefixes; to show the world which can exist throughout spatial and

temporal boundaries; to show relation of the present to the past with the help of words despite the fact that they have changed shape and meaning.

Key Words: Hatay, Hatay dialect, archaism, etymology, dialect

Giriş

Ağızlar, yazı dilinde olmayan pek çok kelimeyi barındırır. Bu bağlamda ağızlar, eski ve arkaik unsurları barındırmasının yanında söz konusu ağız bölgesinde yaşayan halk veya halkların kendi etnik ve kültürel kimliklerini yansıtan özel kelimelerini de muhafaza eder. Yani ağızlar, yerel ve arkaik unsurlar barındırmaları yönüyle yazı dilinden daha muhafazakâr ve daha zengindir. Hatay da konumu ve o bölgede yaşayan halkı ile (Türk / Türkmen, Arap vd.) bu özelliği yansıtır. Başka bir deyişle Hatay ağızı, bir yandan günümüz yazı dilinde görülmeyen ancak eski dönem Türk yazı dillerinin metinlerinde tespit edilebilen kelimeleri (bu yönüyle arkaik durumuna gelmiş Türkçe kelimeleri) muhafaza ederken, bir yandan da Arap coğrafyasına yakınlığı sebebiyle yazı dilimizde pek karşımıza çıkmayan kelimeleri barındırmaktadır. Söz konusu kelimeler, bu yönüyle “yerel”dir. Çalışmamızın temel konusu da Hatay ağızında tespit edebildiğimiz arkaik ve yerel özellikteki kelimeler olacaktır. Türkçe arkaik kelimelere art ve eş zamanlı bakış da çalışmamızın kapsamındadır.

Malzememiz, esas itibarıyla Derleme Sözlüğüne dayanmaktadır. Ancak bazı lisans tezleri ve kişisel veri tabanımızda bulunan metin ve onlara ait söz varlığı da bu çalışmamıza katkı vermiştir. Çalışmamız kapsamına giren kelimelerin bir kısmı, bugün kullanımdan düşmüş durumdadır.

Seçilmiş Kelimeler

Kökenine (ait olduğu dile) bakmaksızın Hatay ve çevresinde kullanılan, arkaik ve yerel olarak niteleyebileceğimiz kelimelerden seçtiklerimiz şunlardır. Bunlar, elbette sadece Hatay ağızında görülür demek doğru değildir. Komşu, hatta daha uzak bölgelerde (ağızlarda) de söz konusu kelimelere rastlayabiliriz.

alnaç, annaç “Karşı, ön taraf, göz önü, her taraftan görülebilen yer, meydan, açıklık” (Başlamış *Dört Yol, *Yayladağı köyleri). Anadolu’nun başka ağızlarında da görülebilen (DS) kelime, Türkçe “ön” anlamına gelen *alın* kökünden İİYE -aç ile yapılmıştır. *top+aç* gibi kelimelerde de görülen bu ek, kökteki anlamı pekiştirme, ilgi işleviyle görev yapmaktadır. *Annaç, alnaç*’tan benzeşme yoluyla ortaya çıkmıştır. “Ön” anlamındaki *alın* kelimesi, günümüz Türk lehçelerinde daha çok *ald* “ön” (< ET. *al* “ön, karşı” Clauson, 1972: 121) biçiminde geniş bir kullanıma sahiptir. Eski Türkçeden beri *alın* kelimesi hem “alın” hem de “ön” anlamıyla tespit edilmiş durumdadır (bk. EUTS). Organ adıyla yön manasının aynı kelimedeki birleşmiş olması yadırganacak bir durum değildir. Nitekim “önce” anlamına gelen *burun* ~ *murun* kelimesi, aynı zamanda yüzün en önünde bulunan bir organın da adıdır.

bellengeç Hatay ağızının yanında Adana, Kahramanmaraş gibi komşu illerin ağızlarında (Hisarcık *Yayladağı –Hatay; Taşoluk *Kadirli –Adana; *Elbistan, *Afşin,

Hatay Ağzındaki Arkaik ve Yerel Unsurlara Art ve Eş Zamanlı Bir Bakış

*Göksün –Kahramanmaraş) *bellemebeç*, *bellemcelik*, *bellencelik* (DS) şekillerinde de görülen ve “öğrenmek için yapılan iş, alıştırma, temrin” anlamındaki kelime, *belle-* (öğrenmek) fiilinden *-n-* ve *-geç+* ekleriyle yapılmış (*bel+le-n-geç*) güzel bir Türkçe kelimedir.

bider “Tohum”. Hatay ve çevresinde, hatta başka bazı Anadolu ağızlarında da rastlanır (*Antakya, Hisarcık *Yayladağı, *Reyhanlı ve Amik ovası, *Erzin *Dört Yol, -Hatay). “Tohum” kelimesini karşılayan Türkçe “*tarig*” (DLT), “*urug*” (ET’de “soy, sülale, nesil” EUTS; OT’de “tane, tohum, evin” DLT) yanında “*bider*” kelimesinin de mevcut olduğunu anlıyoruz. Tietze, kelimeyi Arapça *bidār* (Suriye dial.) [*badr*’ın çoğulu] ile ilişkilendirir (Tietze, 2016: 696). Bu, Türkiye Türkçesinde *bezir* (*bezir yağı*) biçiminde kullanılan kelimedir. *Bezir* sözü Arapçada “Tohum, ekilecek tane” (Devellioğlu, 2004) anlamındadır.

bilece “Beraber”. Hatay’ın dışında başka Anadolu ağızlarında da (*Lapseki – Çanakkale; -Kastamonu; -Çorum; -Samsun; *Vakıkebir –Trabzon; Şule – Gümüşhane; -Gaziantep; *Göksun –Maraş; *Gürün –Sivas; -Ankara, DS) rastlanan kelime, Eski Anadolu Türkçesi döneminde çok kullanılan *bile* “birlikte, beraber” kelimesine *-ce* eşitlik hâli ekinin getirilmesiyle oluşturulmuştur. Asli şekli *birle*’dir (Clouston, 1972: 364-365): < *bir+* *-le* (zarf yapan ek *tañ+la*, *tün+le*, *ayık+la* vb. Ayrıca bkz. Ercilasun, 2008).

böke “Güçlü, elebaşı, pehlivan yapılı.” Antakya, Dört Yol, Adana, Kahramanmaraş, Şanlıurfa gibi Hatay ve Hatay’a komşu illerde (DS) tanıklanmıştır. Daha başka Anadolu ağızlarında olması da mümkündür. Kelime, çağdaş Türk lehçelerinden Kırgızca’da *bökö* (< böğü) biçiminde ve “pehlivan, güçlü” anlamında yaşamaktadır. DLT’de *böke* “büyük yılan, ejderha”; KB’de *böke* “pehlivan” kelimesi tanıklanmıştır. Kelime, Moğolcada da *böke* biçimindedir (Gülensoy, 2007: I/172).

cilis “Büsbütün, hep, tamamen; iyice” gibi sıfat veya zarf olarak kullanılır. Tietze, kelimenin etimolojisiyle ilgili bir açıklama yapamamış, *cilis/ciliz* maddesini soru işaretiyle (< ??) karşılamıştır. Kanaatimizce Arapça *cilis* kelimesinin bu anlamı, *celîs* (oturan, yanında oturan; toplantıya katılan; mesai arkadaşı, yoldaş, dost, ArTS) sözünden mecaz yoluyla oluşan bir anlamdır.

çağala, Anadolu ağızlarında ve bu arada Hatay *Dört Yol, Erzin gibi yerlerde “olmamış meyve” anlamında *çağla*, *çala*, *çaala*, *çağle*, *çakala*, *çakgala*, *çakkala*, *çakkalabadam*, *çalaca*, *çangala*, *çayla*, *çoğla* (DS) biçiminde varyantları bulunan kelime, genel olarak “çocuk, yavru” anlamında kullanılan *çağa* (*çaka*, *şaka*, *şağa*, *çaa*) köküne anlam pekiştiricisi işlevi gören *+IA* ekinin getirilmesiyle oluşturulmuştur. Günümüz Türk lehçelerinin hemen tamamında kullanılan *çaga* kökü Krg. *bala-çaka* “çoluk çocuk”, Kkp., Kzk. *şağa*, *bala-şağa* ikilemeleri içinde görülür. Olmamış meyve de olmuş meyvenin ilk hâli, yavrusu, küçüğü mesabesindedir. Edebî dilimizde bu, ortadaki *-a-* nın düşmesiyle (*-a-* > *-ø*) *çağla* biçiminde kullanılmaktadır. Gülensoy, kelimeyi herhangi bir açıklama yapmadan *çağala* < **çağ-alag* yapısında görmek ister (Gülensoy, 2007: I/210). Eren (TDES: 76) ve Nişanyan (SS: 89) kelimeyi Farsça *çagâle* ~ *çagâla*’ya bağlar. Hatta Tietze’nin

kaydına göre kelimeyi Yunanca *tságalo*'ya bağlayanlar da mevcuttur (Tietze, 2016: 127). Ama bizzat Tietze de "Bu kelimenin bizzat Türkçe çağala'dan geçmiş olması mümkündür" der (aynı yer). Ercilasun, "La Enklitiği ve Türkçede Bir 'Pekiştirme Enklitiği' Teorisi" adlı geniş ve kapsayıcı makalesinde, *çağla*'yı *çağa+la* biçiminde *la* "enklitiği" ile izah etmek ister (Ercilasun, 2008: 52) ki biz de aynı kanaatteyiz.

çara "1. Memeli hayvanların kızgınlık zamanlarında ve doğumları yaklaşınca dişilik organlarından akan sıvı. 2. Meni. 3. Yeni doğan yavrunun ilk pisliği. 4. Dölyatağı, yavruyu saran zar, eş. 5. Yeni doğan yavrunun üzerindeki pislik. 6. Bağırsaktan gelen sıyrıntı. 7. Yavru." gibi anlamlar barındıran kelimeye, özellikle Reyhanlı ve Amik ovası Türkmenlerinin ağzında rastlanır. Türkçe *çağanak*, *çağnak* kelimelerinin karşılığı, Arapça *cerâ* جراً (cereyân "akmak"tan *cerâ* "aktı") kelimesidir. Anadolu ağızlarında kullanım alanı geniştir. *car*, *cara* *caraak*, *cava*, *çere* (DS).

çeşmek "Düğümü çözmek." Hatay Yayladağı'nda, Kahramanmaraş Afşin'de tanıklanmıştır (DS). TT edebî dilinde kullandığımız *çöz-* fiilinin değişik bir biçimidir. Hem tarihî (ET. *çöz-*, DLT. *çöz-*, *çöj-*, *çüj-*, *şeş-*, *seş-*) hem de günümüz Türk lehçelerinde bu fiilin *çez-*, *çeç-* (Krg.T.), *şeş-* (Kzk.T, Kkp.T.), *sis-* (Bşk.T.), *çiş-* (Kazan Tat.), *çös-* (TmT.) biçimleri kullanılmaktadır.

çıtışma "Köpekler çiftleşme" anlamındadır. Daha çok Amik ovası Türkmenleri ve Reyhanlı ağzında görülür. Türkçe *çat-* "1. Odun, değnek, kılıç, tüfek vb. uzun şeylerden birkaç tanesini, tepelerinden birbirine çaprazlama dayayarak durdurmak. 2. Kereste vb.ni birbirine tutturmak. 3. Bir şeyi yapmak için gerekli parçaları bir araya getirmek. 4. -e Rastlamak, karşılaşmak vd." (TS) fiilinden *-ış-* ve *-ma+* eklerinin yardımıyla yapılmıştır. *çat-* > *çıt-* gelişmesinde, *ç-*'nin daraltıcı etkisi düşünülebileceği gibi "örtmece" söze giden yolda fonosemantik başkalaşma da düşünülebilir.

diyin "diye": Eski Türkçede (Köktürk) *tiyin* (diye) biçiminde geçen kelime, neredeyse hiç değişmeden Dört Yol ağzında kullanılmaya devam etmektedir (*Dediğimi ne diyin yapmadın* gibi). Kelimedeki *-(y)in* eki, arkaik zarf-fiil ekidir.

eme yaramak "İşe yaramak, faydalı olmak". Dört Yol, Antakya merkez ve ona yakın iller başta olmak üzere diğer bazı Anadolu ağızlarında da görülür (DS). İfade, "ilaç, tedavi vasıtası" > Moğ. "ilaç, sihir vasıtası" (EUTS) anlamındaki *em (äm)* sözünden yapılmıştır: *em+e yara-*. EAT metinlerinde de görülen *em* sözü, *eme seme yarama-* "hiçbir işe yaramamak" (YTS) biçiminde ikilemeli kullanıma da sahip olmuştur. Kzk., Krg., Kkp., Nog., Alt., Tuv., TmT.de *em*; Kazan Tat., Bşk., Hak., Çuv. *im* (1. Tedavi usulü, tedavi çaresi. 2. İlaç, deva, derman) biçimlerinde kullanılmaya devam edilmektedir.

eremeke "Gerçekten". Dört Yol ağzında tespit edilmiştir. *egerem*, *eğerim* (Eğer, şayet) şekillerine de Anadolu ağızlarında rastlanır (DS). Tietze'de, *egerem/eğerim* için K. Emiroğlu'ndan naklen "İlk varyantın izahı güçtür; ikinci, halk dilinde edatlarda çok gördüğümüz *-i(m)* ekinin bir örneği, krş. *aferim*" kaydı vardır

Hatay Ağzındaki Arkaik ve Yerel Unsurlara Art ve Eş Zamanlı Bir Bakış

(Tietze, 2002/II: 554). Kanaatimizce kelime, Farsça *eger* (eğer, şayet) köküyle ilgilidir: *eğer+em ki* > büzülme hadisesi ile > *ēr+em ki* (?) ve oradan da *-e* türemesiyle *ērem-e ki* ve nihayet sondaki *-i* sesinin *-e* şeklinde genişlemesiyle *ēremeke* ~ *eremeke*. Burada anlamın “eğer”den “gerçekten”e dönüşmesi hususu tartışılabilir. Fakat anlam değişimleri, yerli veya alıntı her kelimeye olabileceği gibi edatlarda da görülebilmektedir. Örneğin Arapça *bel* (sadece bu değil, bir de; bilakis; hatta; fakat, bununla beraber, ArTS) ile Farsça *ki* edatlarının birleşmesiyle oluşan *belki* edatı (bağlacı), zamanla Türkiye Türkçesinde “ihtimal” anlamı verecek şekilde kullanılmaya başlandıysa, “eğer” edatı da yukarıdaki kullanım içinde zamanla “ihtimal” anlamından “kesinlik” anlamına kaymış olabilir.

günülemek “Çekememek, kıskanmak”. Diğer Anadolu ağzlarında da rastlanan kelimeye Antakya ağzında da rastlanır. Eski Türkçede *küni* (haset, kıskançlık) sözü tanıklanmıştır (EUTS). Orta Türkçede de *küni* kelimesini “kuma” anlamında görüyoruz (Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 449). EAT metinlerinde *güni*, *günü*, *güni kılmak* (kıskanmak) ve ondan türeyen *günüci* (kıskanç, hasetçi), *günicilik* (kıskançlık), *günülemek* (kıskanmak, haset etmek), *günülenmek* (haset olunmak), *günüleşmek* (birbiriyle rekabet etmek) kelimelerine de rastlamaktayız (YTS). Çağdaş Türk lehçelerinden Krg.T.de *künü* “kuma, rakip kadın” anlamındadır. Bundan türeyen *künülö-* “kıskanmak (kadınlar)”, *künülöştük* “kıskançlık (kadınlar hakkında), rekabet, yarışma” (KS); Kkp.T.de *künle-*, “Kıskanmak; içi sıkılmak, gönü daralmak, -i görmez duruma gelmek” kelimesi bulunmaktadır. Diğer Türk lehçelerinde de kullanılıyor olması doğaldır.

höceke 1. Çok zengin kimse. 2. Çok bilgili, büyümüş de küçülmüş (çocuk için). Dört Yol’un Büyükcaylı (Yeşil) Köyünde tespit edilmiştir. Kelime *hoca eke* > *hoca+ke* yapısındadır. Kırgız Türkçesinde kullanılan *bay+ke* “ağabey; amca” (hitap şekli); *ece+ke* “1. Ablacığım. 2. *hık*. Kadın öğretmen, hoca.”; *ene+ke* “anneciğim”, *ata+ke* “babacığım” (KTS) gibi kelimelerde görülen kullanıma benzemektedir. *Eke* (veya *ake*) kelimesi Altay dillerinde eskiden beri var olan bir kelimedir; hem kadın hem erkeğin büyüğü için kullanılmaktadır (bkz. EDAL, 2003: 499-500). Kelimenin zamanla *+ke* ekine dönüşüp dönüşmediği tartışılabilir. Ancak günümüz Türk lehçelerinde de kullanılan, sevgi (belki saygı) ve küçültme ifade eden bir *+ke* ekinin var olduğunu biliyoruz. Yukarıda Krg.T.den aldığımız örnekler bulunmaktadır. Bunlara Saha Türkçesinde kullanılan *iyeke(m)* (anneciğim), *ebeke(m)* (ninediğim) kelimelerini de ekleyebiliriz. Hatta *+ke* ekinin belki yine aynı işlevde kullanılan *+y* ile birleşerek *+kAy* biçiminde kalıplaşmış olması da mümkündür. Zira *+kAy* de aynı işlevde kullanılmaktadır (Konuyla ilgili olarak bkz. Yıldırım, 2016/18: 127; Ayazlı, 2017: 714-726).

hösmek, hüsmek “Susmak.” Hatay, Adana, Gaziantep, Kahramanmaraş gibi bölgelerde rastlanır (DS). Kelime başı *s-* sesinin *h-*’ye döndüğünü görmekteyiz. Bunu bir *aykırılışma* (disimilasyon) olarak görmek de mümkündür. *s* > *h* değişimleri, Kıpçak grubu yazı dillerinden olan Başkurtçada sistematiktir. *sen* > *hen*, *sev-* > *süy-* >

hüy- gibi. B değişme, başka Anadolu ağızlarında da görülür (bk. Akar, 2004: 1/7-14; Karahan, 1995: 164)

hümürmek “Çorba tasını başa kaldırarak içmek” (Büyükçaylı *Dörtyol – Hatay). Kelimenin bazı Anadolu ağızlarında *sümürmek* biçimi de mevcuttur (DS). Aslı *sömür-* (Yiyecek içecek için hepsini birden yiyip bitirmek, silip süpürmek...(TS) olan fiilin DLT’te *sömür-* biçiminde ve “Su, süt vb. şeyleri içine çekmek” anlamında kayıtlı olduğunu görüyoruz. Kelimenin kalın sıradan biçimi olan *somur-*, [hatta *soğur-*, *sor-* (< muhtemelen *soğur-*’tan)] biçimleri de göz önünde bulundurulursa *söm-* veya *som-* *emmek, sorumak (KBS) köküne (?) gidilebilir. Bu fiilin ilk ünsüzü olan *s-*, Hatay ağızında *h-*’ye dönüşerek *hümür-* biçimine girmiştir.

kamga “Yonga, iri talaş, ağaç kabuğu, ağaç kırıntısı”. Dörtyol, Erzin, Osmaniye, Adana gibi Hatay ve Adana bölgeleri dışında daha başka Anadolu ağızlarında da kullanılır (DS). Anadolu ağızlarında kelimenin *kamka*, *kamga*, *gamga*, *kınga*, *kambak*, *kambık*, *kambuk*, *kamgak*, *kanbak*, *kaniğa*, *kınıga* biçimlerine de rastlanır (DS). Kanaatimize göre *kamga*’nın kökü Eski Türkçede tanıklanan ve “fırlatmak” anlamındaki *kam-* fiilidir (EUTS). Yine bu kökten türetilen *kamil-* “1. Fırlatılmak. 2. Devrilmek, yere yuvarlanmak, sallanmak” (EUTS) fiili de mevcuttur. *Kamga*, kesilen bir ağaçtan kopan, fırlayan parçadır. Dolayısıyla kelimedeki *-ga*, FİYE’dir. Diğer Anadolu ağızlarında görülen *kambak*, *kambık*, *kambuk* gibi biçimlerde görülen ek de FİYE *-mak*’ın ses değişmesine uğramış varyantlarıdır. *Kanbak*, *kaniğa*, *kınıga* örneklerde ise *kam-* kökü, büyük ihtimalle *m > n* değişmesi sonucu *kan-* şekline girmiş kök durumundadır.

kantara; kantarma biçimi de bulunan kelime “taş kemer” anlamında kullanılmaktadır. Ankara, Bahçeli ve Bor’da da tespit edilen kelime (DS), Arapçadan alınan قنطرة (1. Taştan yapılmış kemerli köprü. 2. Su kemeri) kelimesinden başka bir şey değildir.

karağı “1. Ağaçtan meyve toplamakta kullanılan ucu eğri sopa. 2. Baston. 3. Fırın süpürgesi. 4. Cirit oyununda kullanılan ucu eğri sopa, çevgen. 5. Bahçelerde küçük hendekler açmaya yarayan bir bahçıvan aracı”. Hatay, Adana, Osmaniye, Kahramanmaraş ve Çanakkale, Balıkesir, Konya gibi ağızlarda rastlanır (DS). EAT metinlerinde de “Ucu orak gibi eğri değnek” anlamında *karağı* kelimesi tanıklanmıştır (YTS). Kelimenin *karā*, *garā* telaffuzuna da rastlanır. Kanaatimize göre kelimenin kökü *kar-*’tır. Eski Türkçede *kar-* fiiline “karıştırmak” anlamında rastlanır (EUTS). Orta Türkçede de *kar-* “Oğuzlarda katmak, karmak” (DLT, Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 187) tespit edilmiştir. Günümüz Türk lehçelerinin tamamında *kar-* veya *gar-* fiili yaşamaya devam etmektedir. Her ne kadar “katmak, karıştırmak” anlamı, *karağı*’nın anlamına uymuyor görünse de bu fiil kökünden türemiş daha başka kelimelere baktığımızda “katmak, karıştırmak” anlamının dışında anlamlar yakalayabilmekteyiz. Bu bağlamda DLT’de *kar-* fiilinden yapılmış *karma* (Yağma), *karmala-* (Yağmalamak, kapmak), *karmala-* / *karmaş-* (Yağmada yarışmak veya yardımlaşmak) kelimeleri bulunmaktadır. Günümüz Türk lehçelerinden Kkp.T.de genel olarak “tutmak” anlamını içeren şu örnekler mevcuttur: *qarma-* “Tutmayı,

Hatay Ağzındaki Arkaik ve Yerel Unsurlara Art ve Eş Zamanlı Bir Bakış

yakalamayı istemek, uzaktan aramak”; *qarmaq* “Olta, balık tutmaya yarayan ucu sivri, bükük metal”; *qarmala-* “Eliyle aramak, el yordamıyla bakmak”; *qarman-* “Tutmak için elini her tarafa uzatmak, el yordamıyla tutmaya çalışmak” (KTTS). *Qarma-*, *qarmaq* kelimeleri Kzk.T.de de aynı anlamlarda mevcuttur (KzkTS). Krg.T.de *karma-* fiilinin “Tutmak; ele geçirmek, yakalamak” başta olmak üzere başka anlamları da vardır (KTS). Aynı lehçede *karmaak* (Rahat durmayan, sürekli bir şeylere dokunan; eli uzun, hırsız) ve *karma-* fiilinin müştakları durumunda olan *karmal-*, *karmala-*, *karman-*, *karmaş-* kelimeleri de kullanılmaktadır. O hâlde “tutmak, yakalamak, kavramak” anlamı taşıyan bir *kar-* fiili mevcuttur. Bu fiile, isim (alet) yapma eki *-ağı* getirilerek *kar-ağı* yapılmıştır. Kzk. ve Kkp. Türkçelerinde rastladığımız *kar-mak* (olta) kelimesi de aynı kökten *-mak* ekiyle yapılmış bir alet ismidir. Tietze’nin Yunancadan geldiğini söylediği *kamak/gemek* (Fırıncıların kullandıkları ucu eğri sırık; ağaçtan badem düşürmek için kullanılan uzun sopa” < Yun. Kamakion “zıpkin”, Tietze, 84) kelimesi de kanaatimize göre *karmak* (olta) kelimesinin değişik bir versiyonudur.

kekme “(Kuşlar) Gagalamak” (*Dört Yol –Hatay). Başka Anadolu ağzlarında kelimenin “baş sallamak” anlamı da tespit edilmiştir (DS). EAT metinlerinde “gagalamak” anlamda kullanılmıştır. DLT’de de isim (sıfat) olarak *kekme* er “tecrübeli adam” ve *kekmen* “başından geçen zahmetle pişmiş, pekleşmiş adam” kelimeleri geçer. Burada mecazi olarak kişinin hayat karşısında “gagalanması”, yani sıkıntı ve zahmet görmesi düşünülebilir. ET’de (Köktürk, Uygur) *kikşür-* ve OT’de (DLT) *kikçür-* (kışkırtmak) (Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 289) kelimesi geçer. Ayrıca DLT’de *kik-* “(insanları) birbirine kışkırtmak” (Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 324) fiili de mevcuttur. Kanaatimizce *kik-* ile *kek-* arasında bir kök birliği mevcuttur.

kepmek “Yapı, toprak, duvar yıkılmak, çökmek.” Hatay, Adana, Mersin, Kahramanmaraş başta olmak üzere daha başka Anadolu ağzlarında da kullanılır (DS). DLT’deki *kepi-* “kurumak” (Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 460), *kepit-* “kurutmak” fiilleriyle aynıdır. (Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 326) Günümüz lehçelerinden Kkp.T.de *kep-* “1. Kurumak. 2. ağız. Zayıflamak. awızı *kep-*: Susamak, ağız kurumak. *gegirdegi kep-*: Çok konuşmaktan, yorulmaktan dolayı boğazı kurumak. *işi kep-*: İçi şişmek kabarmak, şişmek. *qarnı kep-*: İçi şişmek, karnı şişmek. *tamağı kep-*: Ağız kurumak, susamak. *tañlayı kep-*: Damağı kurumak, çok susamak.” örnekleri içinde kullanılır (KTTS) TmT.de de aynı fiil aynı anlamda mevcuttur (TDDS). TmT.de bu kökten türeyen *kepet-* (çok susamak), *kepeyiş*, *kepme* gibi kelimeler de bulunmaktadır.

kerimek “Kadın yaşlanmak.” Antakya’da tanıklanmıştır (DS). Eski Türkçeden beri görülen *karı-* “ihtiyarlamak, kocalmak” (EUTS, DLT, EAT) fiilinin ince sıradan şeklidir. Günümüz Türk lehçelerinde *karı-* biçimiyle yaşamaya devam etmektedir (KS, KTTS vd.).

kocuklamak “Kuşkulanmak.” İlginç ve arkaik kelimelerden biridir. Dört Yol (Kuzuculu) ağzında tanıklanmıştır. İskilip ağzında da kullanılır (DS). EAT metinlerinde “korkmak, çekinmek” anlamındaki *kocunmak* fiili ile kök ortaklığı düşünülebilir.

Bunun Kırgız Türkçesindeki şekli *çoçun-* (irkilmek, korkmak)'tır. Kelimenin *koçun-* > *çoçun-* şeklinde gerileyici benzeşmeye uğradığı açıktır. Kkp.T.deki biçimi *şorşı-* (ürkmek, korkmak, irkilmek)tir. Bu, muhtemelen -r- türemesi yoluyla ortaya çıkmıştır: *şorşı-* > *şo(r)şı-*. Özetlersek: Dörtüyl ağzındaki *koc-uk+la-n-* (kuşkulanmak) ile EAT'deki *koc-un-* (korkmak, çekinmek) kelimelerinin kökü aynıdır: *koç-*. (Bu fiil, bazı Türk lehçelerinde ses değişimleri sebebiyle *çoç-*, *şoş-* olmuştur.) Ancak "kuşku" anlamına gelen bir *koç-* ~ *kuç-* fiiline rastlanmamaktadır. Tietze, *kuşku* kelimesi için neolojizm kaydını düşmüş ve "Kelime herhalde AD. *kuşkun-* 'sakınmak, korkmak' DS 3016 fiilinden 1936'dan sonra icat edilmiştir." demektedir. (Tietze, 2002/III: 455) Ancak 1936 tarihi doğru değildir. Çünkü Derleme Sözlüğü 1963-1982 yılları arasında yayımlanmıştır. "19. asır Osmanlı Türkçesinde *kuşku* 'bostan korkuluğu' anlamına geliyordu" (Tietze 2002/III: 455). Gülensoy, *kuşku* kelimesinin Anadolu ağzlarındaki "1. Uyanık, kurnaz; 2. Hafif, yeğni; 3. Çevik, atik" anlamlarından hareketle soru işaretiyle birlikte < ? *kuş+uyku (+lu)* etimolojisini yapar (Gülensoy, 2007: 1/581). Ama biz *kocuklan-* ve *koçun-* fiillerinin kökünü (*koç-* ~ *kuç-*) düşünerek *kuş-* (< **kuşku*) değişmesini ihtimal dâhilinde kabul edebiliriz. Anlam da "korkmak, çekinmek"ten "korkulacak şey, nesne" (< *kuş-ku*: bostan korkuluğu); *kuşkulan-* "korkulacak bir şeyle vasıflanmak" şeklinde gelişme göstermiş olabilir.

könçek "Uzun paçalı don, şalvar, don." *Gömlək* < *gönlek* < *köñlek* kelimesinin de kökü olan *kön* "gön, deri" (EUTS, DLT) isminden fazla işlek olmayan *+çek* ekiyle yapılmıştır. Krg.T.de *köynök-könçök* "giyecek, pılı pırtı" anlamındaki ikilemenin parçası olarak kullanılır (KS).

kudama قضمامة Arapça *kudayma*, *kudeyme* biçimleri de görülen bu yerel kelime, "leblebi" anlamındadır. Antakya merkez ilçe yanında Kilis ve daha uzak Avanos'ta da kullanıldığı tespit edilmiştir (DS).

kuntukmak "Aşırı derecede cinsel istek duymak." Dörtüyl ve çevresinde kullanılır (DS). Tietze, *kuntuk* (güçlü cinsel istek) sözünden bahseder ve kelimenin Ermeniceyle ilgisini kurar: *kuntuk* < Erm. *k'un* 'yatma'; Krş. *kuntukla-* 'güçlü cinsel istek duymak' ve *kundaş* 'koyun koyuna yatan' U. Bläsing 1995a s.31 no. 3. (Tietze, 2002/III: 435). Tietze'nin verdiği örnek olan *kuntuk*, isimdir; Dörtüyl ağzındaki *kuntuk-* kelimesi ise fiildir. Ermenice *k'un* ismi nasıl fiil oldu? -*tuk* (?) ekiyle *kuntuk* ismi oluştuysa hangi ekle fiil oldu? Bu soruların cevaplanması gerekir. *kuntuk-* fiili, EAT metinlerinde geçen *kunt* "sağlam, güçlü, sert, katı" (YTS) ile ilgili olabilir. *kunt* sözü, Kırgız Türkçesinde "dikkat, özen, gayret, ilgi, merak" (KS); Karakalpak Türkçesinde "bilgi, vukuf, anlayış, ihlas, dikkat" anlamlarında kaydedilmiştir. *kuntuk-* fiilinin EAT metinlerinde tanıklanan *kunt* (sağlam, güçlü, sert, katı) köküyle ilgili olabileceğini düşünüyoruz. *kunt+uk-*. Elbette "Aşırı derecede cinsel istek duymak" anlamı, mecaz anlam olarak zamanla ortaya çıkmış olabilir.

maştala "Sebze fidesi". *Dörtüyl -Hatay, *Erzin -Adana bölgelerinde tespit edilmiştir. Arapça *şatala* (شتلة) ekmek, dikmek" mastarından "filiz, fidan" anlamındaki شتلة (şatlet) ve *meştal* ~ *meştale* مشتلة "fidanlık" kelimeleri türetilir

Hatay Ağzındaki Arkaik ve Yerel Unsurlara Art ve Eş Zamanlı Bir Bakış

(ArTS). Muhtemelen ism-i mekân olan *meştal* ~ *meştale*, mekân anlamını kaybederek “sebze fidesi” anlamı kazanmıştır.

matama “Keklik avlamak için yere dökülen samanla karışık yem.” Antakya’da kullanıldığı tespit edilen kelime, Arapça *tu`me* (طعمه) “yiyecek, azık; lokma” kökünden *mef`ale* vezninde yapılmıştır ve kök anlamıyla aynı manayı taşımaktadır.

mişara Arapça نشر kökünden türetilmiş *nüşşāre* (ArTS) sözüden gelir. Bir müştak olarak *nüşşāre*, “Kereste biçerken çıkan ince toz, talaş” anlamındadır. Aynı anlamda Antakya’da kullanılır. Kelime başında *n-* > *-m* değişmesi olmuştur.

oft “gece vakti, gece karanlığı”: “*Gecenin oftunda, ordan o leçeden, deniz kenarından gece geldiler getirdiler eve*” (DS) örneğinde olduğu gibi *oft* kelimesi Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde geçen *ohtın*, *ol ohtın* kullanımını hatırlatmaktadır. Mustafa Canpolat’ın “Oht = Zaman Sözcüğü Üzerine” başlıklı makalesi *oht* kelimesi ve kullanımına dair açıklamalar içerir. EAT dönemi metinlerinde *ol ohtın* (*olok tın*) (o zaman), *olok dem* (o dem, o zaman), *olok saat* (o saat) gibi kullanımları değerlendiren Canpolat, kelimenin Arapça *vakt* (vakit) (> *okt* > *oht*) kelimesi zannedildiğini, ancak bunun bir yanlış ayırma sonucu doğduğunu kaydeder. Gerçeğin *olok tın* (o vakit, o zaman) yapısında olduğunu belirtir (Canpolat, agm). *Oft* kelimesi de Canpolat’ın ifade ettiği *oht* ile ilişkili olmalıdır. *f* < *h* değişmelerine Anadolu ağızlarında, örneğin Denizli ağzında rastlanmaktadır: *çufa* < *çuha* “ince ve sık dokunmuş yün kumaş”; *felik* < Rum. *helik* “duvar yaparken taşlar arasına konulan çakıl ve küçük taşlar”; *ferek* < Yun. *herak* “asma çubuklarını bağlamak için dibine dikilen kuru ağaç”; *firaz* < horoz; *foni* < huni; *formun* < hormon (DS; DİAS, 2007: 331).

okra “Budak” anlamında Antakya’da tespit edilmiştir (DS). Diğer Anadolu ağızlarında “Zayıf hayvanların derilerinin altında yaşayan ve hastalanmalarına neden olan bir çeşit kurt” (DS) ve “Zayıf sığırların sırtında çıkan çıban” anlamları da bulunmaktadır (DS). Kelime Kzk.T.de *okra*, Kazan Tatarca’sında *ukra* (Eren, TDES: 305) biçiminde kullanılmaktadır. *Okra*, Türkçe kökenli bir kelimeye benzemekte; *ok* kökünden türemiş görüntüsü vermektedir. Anlam olarak ağacın normal büyüyen gövdesinde beliren sert bölüm, *ok* ile ilişkilendirilmiş olabilir. “Çıban” da ağaç budağı gibi vücutta çıkan bir tür arıza, hastalıktır. Bununla beraber kelimenin etimolojisi, onun görünen hâline hemen teslim olunamayacak kadar çetindir.

oruntak “1. Milletvekili. 2. Delege, elçi.” Amik ovası Türkmenlerinin ağzında, Hatay’ın merkezi Antakya’da tanıklanmıştır (DS). Günümüzde eskimiş olduğunu düşünüyoruz. Ama eski ve yeni bütün Türk lehçelerinde bulunan ve “yer” anlamına gelen *orun* kelimesinden *+tak* ekiyle (işlek olmayan bir ektir. Kkp.T’de *biybastak* “yaramaz, afacan; kavgacı, huysuz” [< *bi*+baş+tak] kelimesinde gözlemlenmektedir.) yapılmış olması dikkat çekmektedir.

ögürleşmek “Birbirine alışmak, dost olmak, birbirinden ayrılmayacak derecede sevişip anlaşmak.” Hatay, Adana, Gaziantep başta olmak üzere daha

Ceyhun Vedat UĞUR

başka Anadolu ağızlarında da görülür (DS). Kelimenin *öğür olmak, öyürleşmek* biçimleri de bulunmaktadır. DLT'de *ügür ~ ögür* (At, koyun, geyik, cariye, bağırtlak kuşu ve deve gibi şeylerin sürüsü) biçiminde görülür. EAT metinlerinde de *öğür* biçiminde ve "eş, birbirine alışmış (canlılar)" anlamında kullanılmıştır (YTS). Günümüz Türk lehçelerinden Krg.T.de *üyür* (hayvan sürüsü; at sürüsü; alışkın, alışmış, benimsemiş, uyum sağlamış KTS), Kzk. ve Kkp.T.de *üyir* (Bir aygırın gözetimindeki at sürüsü; akran, yaşıt), *üyir bol-* (insana alışmak, topluma yakın olmak, insanlardan kaçmamak) gibi kullanımları mevcuttur.

ölbe "1. Süt, yoğurt koymaya yarayan küçük tahta kova, külek. 2. Tahta kutu. 3. Buğday ölçüğü." Arapça *علبه* "1. Kap; kâse. 2. Büyük kutu. 3. Fıçı. 4. Sandık. 5. bot. Kapsül" (<https://tr.glosbe.com/tr/ar/Ulbe>) kelimesinin Hatay ağızındaki (Kelime Gaziantep, Şanlıurfa gibi ağızlarda da mevcuttur, DS) şeklindedir. Buradan hareketle yine Antakya'da mecaz olarak kullanılan "şişman, göbekli" (DS) anlamı da mevcuttur.

özemeç "1. Sütle ayran karışımı. 2. İçine ekmeğ doğranmış sıvı yiyecek, papara." Daha çok Reyhanlı ve Amik Ovası Türkmenlerinin ağızında görülür. Yiyecek isimlerinde çokça görülen *-meç* ekiyle *öze-* (Yoğurt, pekmez vb. koyu şeyleri suyla inceltmek, sulandırmak, TS) fiilinden yapılmış Türkçe kökenli kelimedir.

pintişmek "Bir kimseyi çok rahatsız etmek, başına bela olmak": *Ben kendisinden çekindikçe üstüme pintişiyor* (DS). Dört Yol, Osmaniye, Göksun ağızlarında tanıklanmıştır. Ağızlardaki bütün kelimelerin henüz tam olarak derlenip kayda geçirilmediği düşünülürse *pintişmek* kelimesinin başka ağızlarda olması da mümkündür. Etimolojisi, zorlamaktadır. Kelime Türkçe olarak düşünülürse *bin-iş-* > *pin-iş-* > (-t- türemesiyle) *pin-t-iş-* şeklinde bir gelişme ve değişme öngörülebilir. "Bir insanı rahatsız edecek biçimde onun üstüne gitmek, binmek" şeklinde bir anlam yaratılmış olabilir. Öte yandan kelime Türkçe kökenli değilse en yakın etimoloji Farsça *pinç* (çimdik) kelimesinden hareket edilebilir: *pinç+i-ş-* > *pint+i-ş-*.

pusarıklı "Sisli, dumanlı" (hava için) Erzin, Dört Yol ağızında kullanılır. Anadolu'nun bazı ağızlarında (Düzce) *pusulu* biçimi de vardır (DS). Kelimenin kökü *pus-* ~ *bus-* "sinmek, saklanmak" anlamındadır. Bu kökten *-ar-ık+lı* ekleriyle türetilmiştir. Kelime, EAT metinlerinde de "1. Duman, sis. 2. Sisli, dumanlı (hava). 3. Serap, uzakta olup iyi seçilemeyen bulanıklık" anlamlarında kullanılmıştır (YTS). Kelimenin *pusulu* şekli, *pus-ug+lu* yapısından değişmiştir.

sak "1. Uyanık, tetikte. 2. Uykusu hafif kimse." Pek çok Anadolu ağızında görüldüğü gibi Hatay ve ilçelerinde de görülür (DS). Çok eski kelimelerden biridir. *Sak*, Eski Uyğurcada "özenli, dikkatli, itinalı" (EUTS) anlamındadır. DLT'te sak "uyanık ve kıvrak zekâlı olan" anlamında kaydedilmiştir (Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 145). XIV. yüzyıl Anadolu Türkçesi metinlerinde *sak* "uyanık, çabuk duyan, tetikte, ihtiyatlı" anlamlarında geçer (YTS). Günümüz Türk lehçelerinin hemen tamamına yakınında kullanılmaya devam eder. Krg.T.de "dikkatli, duyarlı, hassas, uyanık, tetikte bulunan" ve "sağlıklı, sağlam, formda, iyi" anlamlarında (KS); Kkp.T.de *saq* "Uyanık, sezgili." *saq bol-*: Sahip çıkmak, dikkat etmek. *Tiliñe saq bol*. "Diline sahip

Hatay Ağzındaki Arkaik ve Yerel Unsurlara Art ve Eş Zamanlı Bir Bakış

çık.” (KTTS); Kzk.T.de *saq* “Dikkatli, her şeye dikkat eden” (KzkTS); TmT.de *sak* “Dikkatli uyanık” (TDDS) vd. Gülensoy, kelimeyi *sa-* “saymak” fiiline bağlamış (Gülensoy, 2007: II/715); ancak kanaatimize göre fiilin “saymak” değil, “düşünmek” anlamı bu kelimeye temel teşkil etmektedir: *sa-k*.

söykenmek “1. Uzanmak, yatmak, yaslanmak (Antakya, *Elbistan - Kahramanmaraş, *Tarsus, DS). 2. Yığmak, toplamak (DS). 3. Yıkılmaya yüz tutmak, yerinden oynamak (DS). 4. Serpilmek, yayılmak” (DS). Pek çok Anadolu ağzında az çok farklı söyleyişlerle görülmektedir (DS). EAT metinlerinde *söyke-* “Dayamak”, *söyken-* ~ *söykün-* “Dayanmak”, *söykü* ~ *söyke* ~ *söykegü* “Dayanılacak yer ve kuvvet, mesnet” gibi kökteş türemelere tanık olmaktadır. Günümüz Türk lehçelerinden Kzk. ve Kkp.T.de *süye-* “1. Destek vermek, vücuduna destek olmak. 2. Yardım etmek. 3. Güç vermek, kollamak, himaye etmek” (KTTS, KzkTS); Krg.T.de *süyö-* “Dayamak; desteklemek, arka olmak; yardım etmek” (KS); TmT.de *söy-* “Dayamak” (TDDS) fiilleri kullanılmaktadır. Yine TmT.de *söyget* “Dayanak, destek ağaç vb. şeyler; yardım” (TDDS) kelimesi mevcuttur. Orta Türkçede (DLT) *söke* “çökerek dizleri üstüne oturma şekli” (Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 239, 447) ismi (< *sök-e*) tanıklanmıştır. Gülensoy, halk ağzında kullanılan *söyke* “Eğri yer, bayır, yamaç” kelimesini Orta Türkçedeki *söke* ile eşit tutar ve ortadaki *-y-* sesini türeme ses olarak kabul eder (Gülensoy, 2007: II/809). Örnekler, *süye-* ile *süyke-* ~ *söyke-* fillerini aynı kök ve anlama götürmektedir.

susak “Ağaçtan oyulmuş su kabı, ağaç maşrapa.” Dört Yol, Erzin bölgesinde rastlanan kelimeye başka Anadolu ağzlarında da benzer anlamlarda (Sukabağından oyulmuş maşrapa; Kuyudan su çekmeye yarayan her çeşit kova ya da testi; Topraktan yapılmış su bardağı; Süzgeçli bahçe kovası, bahçıvan kovası) rastlanır (DS). Orta Türkçede (DLT) *susgak* biçiminde “Karluk, Kıpçak ve göçebelerin tamamının dilinde kendisiyle su vb. şeyler alınan nesne” (Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 206) anlamıyla tanıklanmıştır. EAT döneminde “Tahta kova, su kabı, maşrapa, çomça” anlamlarıyla kullanıldığı kaydedilmiştir (YTS). TmT.de *susak*, “Söğüt, karaağaç gibi ağaçlardan yontularak yapılan uzun saplı, büyük çomça görünüşündeki alet” anlamıyla mevcuttur (TDDS). Krg., Kkp., AzT.de tanıklanamamıştır. Eski Türkçedeki *sus-* “Çarpmak, daldırıp almak” (EUTS) fiili, kelimenin kökünü teşkil etmektedir. *sus-* fiili Krg.T.de *suz-* şeklindedir (Su vb. sıvı maddeleri kepçe ile almak, kepçeye doldurmak; daldırıp almak, batırıp çıkarmak, KTS). Bu kökten yapılan *suzgu* ve *suzguç* (Kepçe, KTS) kelimeleri de kökün türevleri arasındadır. *Süz-* fiili Kkp.T.de de “Süzgeçle almak, süzgeçle toplamak” anlamıyla kullanılmaktadır (KTTS). Clauson, Hakasçada da kelimenin *sus-*; Çağataycada *susak* biçimini kaydeder (Clauson, 1972: 856). Bu eski kelime, Hatay ve yöresi ağzları, FİYE olan *-gak*’ın *-g*’sini düşürerek *sus-ak* şekliyle muhafaza etmiştir.

şına (*şına demiri*, *şin*, *şına*, *şına demiri*) “1. Tekerleğin demir çemberi. 2. Tekerleğin demir çemberi ile tekerlek arasına çakılan taban demiri” anlamındaki kelime, pek çok Anadolu ağzında olduğu gibi (DS) Hatay’ın Reyhanlı ilçesi ağzında da mevcuttur (DS). Kelimeyi Eski Türkçe ve Orta Türkçede tanıklayamadık. Ancak

günümüz Türk lehçelerinden Krg. *şınaa* “Bir şeyi yarma amacıyla kullanılan sivri uçlu demir veya kazık”; Kzk. ve Kkp.T.de *sına*, “Bir şeye çakılan sivri nesne. (Genellikle yarılmak istenilen şeyin arasına destek olarak çakılan şey) (KTTS); Kazığın dibinin sağlam olması için destek çakma” (KzkTS) biçimlerinde mevcuttur. Türkmen Türkçesinde tanıklanan *sınçga-* fiili “Dikilen, oturtulan ağacın vb. dibini ağaç ya da demir şiş ile tekrar tekrar sokup berkitmek; dışın arasındakileri kürdan vb. ile temizlemek” anlamlarında (TDDS) kullanılmaktadır. Kelimenin köküne ve yapısına dair bir kanaat oluşmamışsa da günümüz lehçelerindeki anlam Türkçe *sı-* (kırmak) kökünü hatırlatmaktadır.

taka Anadolu ağızlarında *tağa, taha, tahça, takça, takka toka* gibi şekilleri de bulunan kelime, “1. Duvara açılmış kapaksız, küçük dolap (*Reyhanlı *Antakya merkez ilçe, DS). 2. Eski evlerde tavana yakın açılan küçük pencere (*Dört Yol – Hatay, Adana, Osmaniye, DS). 3. Kapı (Adana, DS). Kelimenin diğer Anadolu ağızlarında 4. Ahırdaki yemlik. 5. Folluk. 6. Yüklük” gibi anlamları da mevcuttur (DS). Kelime, kanaatimizce Arapça *ṭāk* “Millî bayramlarda veya önemli bir olayı anmak için düzenlenen şenliklerde, geçit yapılacak caddelere geçici olarak kurulan, yazılar ve çiçeklerle süslenen kemer” (TDK) sözüne *-ça* eki getirilerek yapılmıştır. Günümüz Türk lehçelerinde az çok farklı şekil ve anlamlarla yaşamaya devam etmektedir: *tekçe* (Krg.) “1. Raf, kitaplık. 2. Bir şeyler koymak için duvarda yapılan oyuk. 3. Pencere denizliği, iç denizlik. 4. Sundurma, yağmurdan, güneşten korunmak için yapılan ve arkası bir duvara verilen çatı. 5. Sundurma, üstü kapalı balkon, evlerin önündeki taşlık” (KS); *tekşe* (Kkp. Kzk.), “1. Tabak, bardak vb. şeyleri koymak için duvara yapılan raf. 2. Kanal, ark vb. şeylerin üzerine taş, toprak gibi şeylerden yapılan geçit, üzerine basarak geçmeye yarayan yükselti. 3. Metre küp, metre kare. 4. Vagonlarda oturmak veya yatmak için tahtadan yapılmış bank, oturak” (KTTS).

tapgaç Uyruk. (Ben Türk tapgacında bulunuyorum. DS) Antakya’da bulunan Türkmenlerin dilinden alınmıştır. Bugün kullanımı mevcut değil denilebilir. Kelime Türkçe *tap-* “hizmet etmek” fiilinden *-gaç* FİYE ile yapılmıştır.

taşkala, taşgala “Alay, eğlenme; şaka”. Hatay ağızında ve Gaziantep, Adana gibi daha başka Anadolu ağızlarında görülür (DS). *taşkalacı* “Alaycı, şakacı”, *taşkala etmek* “Alay etmek”, *taşkalaya almak* “Alay etmek, eğlenmek” türevleri de mevcuttur. Kanaatimizce kelime Arapça *şugl* شغل kökünden *tef’ale* vezniyle yapılmıştır. Nitekim kelimenin Gaziantep ağızında “uğraşı, iş güç” anlamında kullanıldığı da tanıklanmıştır (DS).

taysınmak “1. Saymak, önem vermek, değer vermek. 2. Kendini birine denk saymak, akran saymak. Dört Yol’da kullanılır. Ayrıca Gaziantep, Kahramanmaraş gibi çevre illerde; Kayseri, Nevşehir, Niğde gibi yerlerde de rastlanır (DS). Kelime, “Denk, eş misil; hayvan yükünün bir dengi” (YTS) anlamındaki *tay* “sözünden türemiştir; *tay+sı-n-* yapısındadır. Kırgız Türkçesinde *tay* “ana tarafından akrabalık”ı da ifade eder (KS). *tay ece* “teyze”, *tay ake* “dayı”, *tay ene* “anneanne” kelimeleri de *tay*’dan yapılan birleşiklerdir. Yani annenin yakınları (teyze, dayı, anneanne), annenin dengi, onun duruma göre yerini tutabilecek varlıklar olarak önemsenen, “değer”lendirilen

Hatay Ağzındaki Arkaik ve Yerel Unsurlara Art ve Eş Zamanlı Bir Bakış

kişilerdir. Kkp.T.de de *tay* “denk, eşit, beraber” anlamındadır (KTTS). Diğer tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinde de geniş kullanım alanı bulmuş bir kelimedir.

tor ovlağı “Koyun ve keçi yavrularının doğar doğmaz konuldukları küçük ağıl. (*Dörtyol -Hatay). DLT’de *toğ* “toy kuşu” kelimesi mevcuttur (Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 495 / 397); doğrudan bu anlamda *tor* kelimesi geçmez. “*tor*”un *toğ* ile ilgisine Gülensoy da şüpheyile bakar (Gülensoy, 2007/II, 917). *tor* kelimesi, Anadolu ağızlarında “1. Toy, işe alışkın olmayan 2. Ürkek, çekingen, durgun, utangaç” anlamında kullanılır. *tor* ile aynı kökten *torlak* (1. İşe alışmamış, genç, toy hayvan. 2. İki ile üç yaş arasındaki deve) kelimesi türetilmiştir. Bu anlamdaki “*tor*”, *tor avlağı* ifadesinin bir parçasıdır. Eski Türkçede *avla-*, aynı zamanda “Bir şeyi çevrelemek, çevresini dolaşmak” (EUTS) anlamında kullanılmıştır. Bu anlam, *tor ovlağı* ifadesindeki *ovlak* kelimesine uygundur. DLT’de geçen *avla-* “bir şey biri üzerine yığılmak” (Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 127) fiilindeki anlam, *ovlak*” ifadesine nispeten uzaktır.

uğra Anadolu ağızlarında *ufra*, *uğura*, *unra ura*, *urga*, *urua*, *urva*, *urvalık* biçimleri de tespit edilmiştir (DS). “Yufka açılırken, hamurun tahtaya yapışmaması için kullanılan kalın un” anlamındadır; Hatay Dörtyol’da kullanılır. Günümüz Türk lehçelerinden AzT.de *urva*, TmT.de *urba*, Kkp.T.de *urpa* (Açılan hamurun üzerine serpilmiş un. KTTS), Krg.T.de *urpak* “kepek” (KS) ve *ulpak* “kepek” (KTS). Krg.T.deki *urpak* ve *ulpak* (Belki *urpak*’tan *ulpak* ?) biçimlerinin sonundaki *-k* sesi, izaha muhtaçtır. Kelimenin “kökünü bilmiyoruz” (Eren, TDES: 421). Bir yanda *ur-* “vurmak” ve belki buradan hareketle “ufalamak, parçalamak, un ufak etmek”; bir yanda da *uv-* ~ *ov-*, *uğ-* ~ *oğ-* fiili > *uğ-ur-a* > *uğra* (?), *uğra*’nın kökü olabilir.

yalavıç “Derinliği az olan kap kaçak.” Reyhanlı ve Amik Ovası Türkmenlerinin ağzında görülür. Türkçe *yal+a-vaç* yapısındadır. DLT’te *yulak* ‘küçük su pınarı’ biçiminde bir kelime mevcuttur (Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 106). Anadolu ağızlarında *yalak* (hayvanların su içmesi için, ağaç, taş vb. maddelerden yapılan ve çeşmelerin önünde bulunan oluk, tekne, DS) kelimesi de *yul* (kaynak, pınar, su kaynağı, suyun gözü) + *-(a)k* küçültme ekiyle yapılmıştır (Clauson 1972: 925). Dolayısıyla *yalavıç* kelimesini de *yul* köküne bağlamak mümkündür.

yanıç “Biçimsiz”. Dörtyol ağzında tespit edilmiştir. Başka komşu ağızlarda da rastlanılabilir. Türkçe *yan* (~ *yang*) isminden *-(i)ç* ekiyle yapılmıştır. EAT metinlerinde *yanıç yanıç* “yan yan, yana doğru” anlamında ikileme olarak kullanılır (YTS).

yañşak “1. Geveze, densiz, yersiz konuşan. 2. Yılışık, çok gülen.” Anlamlarında Hatay ve daha başka Anadolu ağızlarında (Çankırı, Ankara, DS) tanıklanmıştır. EUTS’de *yangşak*, “yanlış” anlamında kaydedilmiştir. Orta Türkçede de (DLT) *yañşak* (Geveze, hezeyan şeklinde çok konuşan) kelimesi mevcuttur (Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 235, 612). *Yañşa-* kök/gövdesinden türeyen *yañşat-* (Baş ağrıtabacak kadar konuşmak) ve *yañzat-* (Saklanmaya hakkı olan bir sözü söyletmek) kelimeleri de DLT’de kayıtlıdır. Yine DLT’de bir kelime daha dikkat çekmektedir: *yañra-* (Sözü saklamak hakkı iken konuşmak. Ercilasun-Akkoyunlu,

2014: 514). Orta Türkçenin EAT sahası metinlerinde de kelime *yañşak* biçiminde ve “çok sözlü, boşboğaz, geveze” anlamıyla tanıklanmıştır. Kelimenin gövdesi olan *yañşa-* fiili de yine EAT metinlerinde “saçma sapan söz söylemek, gevezelik etmek” anlamındadır (YTS). Kelime, Clauson’un etimolojik sözlüğünde de kayıtlıdır (Clauson, 1972: 953). Kelimenin kullanımı günümüz Türk lehçelerinde de devam etmektedir. Bu bağlamda Krg.T.de *cañşa-* fiili mevcut olup “Yüksek sesle ahenkli konuşmak veya şarkı söylemek” (KTS) anlamındadır. Kelime, yansıma kökten (*yañ*) *+şa-* ~ *za-* (veya *+ra-*) yapılmışa benzemektedir: *yañ+ra-*.

yenlemek, yennemek “Hayvan, doğuracağına yakın memesi, üreme organı büyümek”. Hatay (Dörtyol, Reyhanlı) ve daha başka Anadolu ağızlarında görülür (DS). Kelimenin kökü/gövdesi *yelin*’dir. *Yelin*, “İnek, koyun gibi hayvanlarda memenin süt toplanan bölümü, süt torbası” anlamı da kayıtlıdır (Eren, 1999: 449; Gülensoy, 2007/II, 1113). Elimizdeki Eski Türkçe metinlerde *yelin*’e rastlamıyoruz. Orta Türkçede, (DLT) *yelne-* (kısırak memesi doğum sırasında dolmak, memeye süt gelmek) kelimesi tanıklanmıştır (DLT, Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 477, 479); bu kelime *yelin+e-* yapısında olmalıdır. Ancak *-l-* düşmesiyle *yelin+le-* > *yelin+e-* > *yeln+e-* gelişmesi de düşünülebilir. EAT metinlerinde kelime *yilin* ~ *yelin* (Memenin süt toplanan yeri, meme süngeri; *yilin ayı*: Mart ayı, YTS) biçimlerinde görülür. Günümüz Türk lehçelerinden TmT., Nog.T., Özb.T.de *yelin*, Kzk., Kkp.T.de *jelin*, Krg.T.de *celin*, Kazan Tatarcasında *cilim* olarak varlığını devam ettirmektedir. Eren, kelimeyle ilgili olarak “Kökünü bilmiyoruz. Ancak *alın*, *bıkın*, *boyun*, *burun*, *karın*, *taban* gibi *-n* ekiyle türetilmiş organ adlarına benzediği açıktır” der (Eren, 1999: 449). Yine Eren, Gombocz’un Türkçe *yelin*’i Moğolca *deleng* biçimiyle birleştirdiğini, bu birleştirmeye Poppe’nin de katıldığını; Teleütçedeki *telin* biçiminin de Moğolcadan alındığına dair görüşü kaydeder (ay). Gülensoy, herhangi bir açıklama yapmadan *yelin* kelimesini < *yél+(i)n* biçiminde ayırır (Gülensoy, 2007/II, 1113). Bu açıklamayı Sevortyan yapar. Sevortyan, Etimolojik sözlüğünde *yelin* ile ilgili olabildiğince geniş bilgi vermeye çalışır (ESTY, 1989: 180-181). Sevortyan, kelimenin eski ve yeni Türk lehçelerinde kullanılan varyantlarını verir (*yelin*, *yilin*, *celin*, *cilin*, *jelim*, *cilim*, *deli* [Alt.], *silě* [Çuv.], *silin* ~ *sirin* [Yak.] vd.). Türkçedeki **yel* > *yellen-* (çıkarmak, kabarmak, organların şişmesi, hava ile şişmiş olmak); *yelcik* (köpük); *yelli* (şişmiş, kabarmış; üflenerek şişirilmiş) kelimelerini sıralar. Tat. *jilsin-* (şişmek kabarmak, organ şişmesi), Bşk. *yilxin-* (aynı anlam) örneklerini verir. Sonuç olarak *yel* için (kabarma, ineğin memesi) şişme eylemiyle bağlantılıdır demektir. Dolaylı olarak da Rusçadaki *udit* (tahıl ürünleri için olmak, olgunlaşmak) ile anlamsal bağlantılı kurar (ESTY, 1989: 180-181). Özetlersek Hatay ağzında kullanılan *yenle-* fiili < **yel+in+le-* > *yenle-* (*yenne-*) yapısındadır. Günümüz Türk lehçelerinde benzer biçimler bulunmaktadır. Hak. *çilne-* ~ *çille-*; Kzk. *celinde-*, Kkp. *jelinle-*, Krg. *celden-* (böbürlenmek, caka satmak, şişmek), AzT. *yelinle-*, TmT. *yelinle-* vd.

yirik, yörek Dörtyol’da “Bebek sarmaya yarayan kalın ip” anlamında tespit edilmiş olan (Yazıcı, 2006: 155, 397) kelime, *yöre-* fiilinden yapılmıştır. EUTS’de kelimenin en eski biçimi olan *yörge-* “Sarmak, örmek, çevrelemek, bağlamak” fiiline

Hatay Ağzındaki Arkaik ve Yerel Unsurlara Art ve Eş Zamanlı Bir Bakış

rastlamaktayız. Bu kökten/gövdeden türetilmiş olan *yörge-l-* (sarılmak), *yörge-n-* (sarılmış olmak) fiilleri de Eski Türkçede (EUTS) tanıklanmıştır. Aynı fiil, Orta Türkçede de (DLT) mevcuttur: *yörge-* “sarmak” (Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 476). DLT, bu fiilden yapılmış *yörgemeç*, *yörgen-*, *yörgenç*, *yörgençü*, *yörgeş-*, *yörget-* kelimelerini de bize verir (bk. Ercilasun-Akkoyunlu, 2014: 983-984). EAT dönemi metinlerinde *yörge-* > *yöre-* fiilinin isim şekli olan *yöre* (Etraf, çevre, muhit, daire, civar, havali), *yöresin yören-* “Çevresini dolaşmak; Devriye gezmek), *yöre-n-* (Dolaşmak), *yöre-n-dür-* (Yaklaştırmak, bir şeyin çevresinde dolaştırmak) kelimeleri tanıklanmıştır (YTS). Kelime, günümüz Türk lehçelerinden Tuvacada *çörge-*, Hakaşçada *yörge-* (Sarmak) biçimlerinde yaşamaktadır (Clauson, 1972: 965-966). Sonuç olarak *yörek* kelimesi *yöre-* fiilinden *-k+* ile yapılmış bir isimdir (*yöre-* fiilinin *yör-* “yürümek” ile ilgisi üzerinde düşünülebilir); *yirik* ise onun düz ünlülü hâle gelmiş bir varyantıdır.

yöna “İnatçı, dik kafalı.” Dört Yol-Hatay ve Çorum’da tanıklanmıştır (DS). Kelimenin *öna* (*önağı*) (Söz dinlemeyen, ters kimse) biçimi de (Avanos –Nevşehir; Afşin ve köyleri, Kahramanmaraş) mevcuttur (DS). Gülensoy, kelime *yön* isminden *+e-* ve *-k+* ekleriyle *yön+e-k* “(bir yere) doğru, dönük; yön” (DS) ve oradan ve oradan *yöne+k+* biçiminde tahlil eder ama son ses *+i*’yi izah etmez (Gülensoy, 2007/II, 1166). Ancak kanaatimizce kelimenin *yön+e-gi* > yapısında olması da mümkündür. FİYE *-gi*’nin ünsüzü, kelimeyi zamanla söyleyişte kalınlaştırmış (> g > ğ) ve daha sonra eriyerek ünlü birleşmesine yol açmış; bu durum da ünlü uzamasına sebep olmuştur (*yöne-gi* > *yönağı* > *yönā*).

zillenmek “Çimlenmek, filizlenmek.” Başta Antakya merkez olmak üzere Reyhanlı ve Amik Ovası Türkmenlerinin ağzında, ayrıca Diyarbakır, Kahramanmaraş, Erzincan ve Ankara’nın bazı ilçelerinde tanıklanmıştır (DS). Kanaatimize göre kelime Arapça *zeyl* “ek, ilave, mülhak; asılı, sarkan; netice, sonuç, çıkarım; bir şeyin arka kısmı, kuyruk, etek” (ArTS; 300) kelimesinden Türkçe *+le-n-* ekleriyle yapılmıştır: *zeyl+le-n-* > *zillen-*.

Sonuç

Bu çalışmada Hatay ve yöresinde kullanılan kelimelerden elli beş (55) adedi seçilmiştir. Bunlardan 16 tanesi fiil, geri kalanı (39) isim türündendir. Bunlardan *kocukla-*, *kuntuk-* gibi fiiller, etimoloji önerileriyle tartışılmıştır. Örneklerin içinde *diyın* gibi Eski Türkçede görülen (< *tiyin*) biçimler; bugün sadece çağdaş Türk lehçelerinde kullanılan *söyken-* (*süyen-*), *sına*, *böke*, *kunt* (> *kuntuk-*), *tay* (> *taysın-*), *könçek*, *kep-*, *sak*, *orun* (> *oruntak*), *günü* (> *günüle-*), *ögür* ~ *üyür* (> *ögürleş-*), *yenle-*, *yöre-* (> *yörek*) gibi kelimeler; komşu Arapların dilinden geçmiş ve bir kısmı neredeyse sadece Hatay bölgesinde kullanılan *kudama*, *taşkala*, *matama*, *kantara*, *mişara*, *maştala* gibi isimler bulunmaktadır. Bu kelimeler, bir anlamda bölgenin kültürel-dilsel çeşitliliğini zenginliğini, nüfus yapısının karakteristiğini de ortaya koymaktadır. Kelimelerin aldığı ekler de (+tak gibi bir iki örnek dışında) işlek ve diğer Türk lehçelerinde de kullanılan eklerdir. Anadolu ağızlarına yönelik

Ceyhun Vedat UĞUR

monografik karşılaştırmalar Türk lehçeleri arasındaki yakınlık ve ortaklıkları daha belirgin şekilde ortaya koyacaktır.

Kısaltmalar

Alt.	Altay Türkçesi
ArTS	Arapça Türkçe Sözlük
AzT.	Azerbaycan Türkçesi
Bşk.	Başkurt Türkçesi
CC	Codex Cumanicus
Çuv.	Çuvaş Türkçesi
DİAS	Denizli İli Ağız Sözlüğü
DLT	Divanü Lügati't-Türk
DS	Derleme Sözlüğü
EAT	Eski Anadolu Türkçesi
EDAL	An Etymological Dictionary of Altaic Languages
ET	Eski Türkçe
EUTS	Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü
FİYE	Fiilden İsim Yapım Eki
Hak.	Hakas Türkçesi
İİYE	İsimden İsim Yapım Eki
KB	Kutadgu Bilig
KBS	Köken Bilgisi Sözlüğü
Krg.T.	Kırgız Türkçesi
Kkp.T.	Karakalpak Türkçesi
Kzk.T.	Kazak Türkçesi
KS	Kırgız Sözdüğü
KTS	Kırgızca-Türkçe Sözlük
KTTS	Karakalpak Tiliniñ Tüsindirme Sözligi
KzkTS	Kazak Türkçesi Sözlüğü
Moğ.	Moğolca
Nog.	Nogay Türkçesi
OT	Orta Türkçe
Tat.	Tatar Türkçesi
TDDS	Türkmen Diliniñ Düşündürişli Sözligi, Aşgabat 2015
TDES	Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü

Hatay Ağzındaki Arkaik ve Yerel Unsurlara Art ve Eş Zamanlı Bir Bakış

TDK	Türk Dil Kurumu
TmT	Türkmen Türkçesi
TS	Türkçe Sözlük
Tuv.	Tuva Türkçesi
YTS	Yeni Tarama Sözlüğü

Kaynakça

- AKAR, Ali. (2004). Muğla ağızları, Muğla Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları: 50, Muğla.
- Altayca-Türkçe sözlük, (1999). (Haz. Emine GÜRSOY-NASKALİ, Muvaffak DURANLI), TDK. Yayınları, Ankara.
- Arapça-Türkçe sözlük, (1995). (Haz. Serdar MUTÇALI), Dağarcık yayınları, İstanbul.
- AYAZLI, Özlem, (2017). "Türk dillerinde /+GA/ Eki", International Journal of Languages' Education and Teaching, Volume 5, Issue 3, September 2017, p. 714-726.
- Azerbaycan Türkçesi sözlüğü, (1994). (Haz. Seyfettin ALTAYLI). MEB Yayınları, İstanbul.
- CAFEROĞLU, Ahmet. (1968) Eski Uygur Türkçesi sözlüğü, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- CLAUSON, S. G. (1972). An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish, Oxford.
- Derleme Sözlüğü, (1979). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- DEVELLİOĞLU, Ferit. (2004). Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat, Aydın Kitabevi, Ankara.
- Divanü Lûgati't-Türk, (2014). (Çev. Ahmet B. ERCİLASUN-Ziyat AKKOYUNLU), TDK Yayınları, Ankara.
- ERCİLASUN, Ahmet B. (2008). "La enklitiği ve Türkçede bir "pekiştirme enklitiği" teorisi", Dil Araştırmaları Dergisi, Sayı: 2, Bahar, ss.35-56.
- EREN, Hasan. (1999). Türk Dilinin etimolojik sözlüğü, Bizim Büro Basım Evi, Ankara.
- Gagauz Türkçesi sözlüğü, (1991). (Haz. Abdülmecit DOĞRU, İsmail KAYNAK). Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Gencine-i Güftar, Ferheng-i Ziya, (1984). (Yazan. Ziya Şükün, MEB Devlet Kitapları, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul.
- GÜLENSOY, Tuncer (2007). Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü, TDK Yayınları, Ankara.
- Hakasça-Türkçe sözlük, (2007). (Haz. Emine GÜRSOY-NASKALİ, Viktor BUTANAYEV, Almagül İSİNA, Erdal ŞAHİN, Liaisan ŞAHİN, Aylın KOÇ). TDK Yayınları. Ankara.

Ceyhun Vedat UĞUR

- KARAHAN, Leyla. (1996). Anadolu ağızlarının sınıflandırılması, TDK Yayınları, Ankara.
- Karakalpak Tiliniñ tüsindirme sözlüğü, (1992). (IV Tomlık), Nukus "Karakalpakstan".
- Kazak Türkçesi sözlüğü, (1984). (Haz. Hasan ORALTAY, Nuri YÜCE, Saadet PINAR), TDAV Yayınları, İstanbul.
- Kırgız sözdüğü, (2014). (Haz. Selahaddin Çankaya). Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Kırgızca-Türkçe sözlük, (2017). (Haz. Ekrem ARIKOĞLU, Cıldız ALİMOVA, Rahat ASKAROVA, Bilge K. SELÇUK), Manas Üniversitesi Yayınları, Bişkek.
- Kutadgu Bilig, (2008). Yusuf Has Hacib, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Özbek Tilining izahlı lügati, (1981). İkki Tomli, Uzbekistan, SSR Fenler Akademiyası, A.S. Puşkin Namidegi Til ve Edebiyat İnstitutı, Moskva "Rus Tili" Neşriyatı.
- SEVORTYAN, E.V. (1989). Etimologičeskiy Slovar' Tyurkskix Yazıkov, Moskva, "Navka".
- STAROSTİN, S. A., A. V. DYBO, O. A. MUDRA, (2003). An Etymological dictionary of Altaic Languages, Hardcover.
- Türkmen Diliniñ düşündürişli sözlüğü, (2015). Türkmenistanı İlimlar Akademiyasıñ Magtimgulı Adındaki Dil ve Edebiyat İnstitutı, Aşgabat.
- UYGUR, C.V. (2007), Denizli İli ağız sözlüğü (Yapı-Köken), Fakülte Kitabevi, Isparta.
- YAZICI, Serdar, (2006), Dörtüol ağız. Yayımlanmamış Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Yeni tarama sözlüğü, (1983). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Yeni Uygur Türkçesi sözlüğü, (1995). (Haz. Emir Necipoviç NECİP. Rusçadan Çeviren: İklil KURBAN), TDK Yayınları, Ankara.
- YILDIRIM, Hüseyin. (2016). "Orhun Abidelerinde geçen 'iniygünüm' kelimesinin anlamı üzerine", Gazi Türkiyat, Bahar 2016/18, ss.111-135.
- YUDAHİN K.K., Kırgız sözlüğü, (1988). (Çev. Abdullah TAYMAS), TDK Yayınları, Ankara.
- İnternet Kaynakları
<https://tr.glosbe.com/tr/ar/Ulbe> (Erişim tarihi: Haziran 2019)

Extended Abstract

This study focuses on the archaic and local elements of Hatay dialect. The words in Hatay dialect are reviewed as widely as possible, archaic and local characteristics are identified and their structures are . Synchronic and diachronic comparison of Hatay dialect with Turkish are carried out. The main source of this study is the Compilation Dictionary (TDK- Turkish Language Association). Furthermore, post-graduate thesis which has been mentioned in the bibliography is also included into this study. The number of words chosen as the subject of this

Hatay Ağzındaki Arkaik ve Yerel Unsurlara Art ve Eş Zamanlı Bir Bakış

study are fifty-five (55). 16 of them are verbs and the rest (39) are nouns: *Inaç, bellengeç, bider, bilece, böke, çağala, çara, çeşmek, çıtışma, diyin, eğeremek, eme yaramak, eremeke, günülemek, höceke, hümürmek, hüsmek ~ hösmek, kantara ~ kantarma, kamga, karağı, kepmek, kekmek, kerimek, kocuklamak, könçek, kudama, kuntukmak, maştala, matama, mişara, oft, okra, oruntak, öğürleşmek, ölbe, özemeç, pintişmek, pularıklı, sak, söykenmek, susak, şına, tapa, tapgaç, taşkala, taysınmak, tor avlağı, uğra, yalaviç, yanıç, yañşah, yenlemek, yirik ~ yörek, yöna, zillenmek.*

Each dialect contains words that do not exist in written language, either forgotten or accepted as local words. Hatay province possesses its own unique cultural diversity and linguistic richness due to its geographical location and historical background, its structure bears traces of Turkmen, Syrians and other ethnic groups, especially Arab. From this point of view, foreign words (especially Arabic) are coming to the fore. The words such as *kudama, taşkala, matama, kantara, mişara, maştala* completely belong to the Hatay province.

Furthermore, many words of Turkish origin that are not used in the written language, but found both in historical Turkish texts (such as Gokturk, Uyghur, Chagatai, Khorezmian, Kypchak and the Old Anatolian Turkish) and Turkish dialects (Kazak, Kyrgyz, Karakalpak, Tatar, Bashkir, Turkmen, Azerbaijan, even more distant dialects as Tuva, Hakas) continue to live in our dialects (in this case in Hatay dialect). The following words may serve as an example: *söyken- (süyen-), şına, böke, kunt (> kuntuk-), tay (> taysın-), könçek, kep-, sak, orun (> oruntak), günü (> günüle-), öğür ~ üyür (> öğürleş-), yenle-, yöre- (> yörek).*

The word *diyın* “diye” (-n gerund suffix) from the Old Turkish (< *tiyin*) is a remarkable example of the word which exists in Hatay dialect without changing its form.

This study is aimed to examine 55 words mentioned above from synchronic and diachronic point of view along with their etimological disclosure.

Analysis on word etimologies are carried out on the basis of previously conducted opinion regarding to this study.

However, we put forward our personal opinion for etymological analysis that cannot come to a definite conclusion. Especially the verbs such as *kocuklamak, kuntukmak* were subject for etimolgical discussion. Etymological determinations revealed that the suffixes of the words (except for a few examples such as + *tak*) are also can be found in other Turkish dialects. Monographic comparison of Anatolian dialects reveals the close connection between Turkish and Hatay dialects. As a result, it can be found out that each word with its suffix and root can give us information on culture and knowledge, worlds can live without knowing time and space, even if there is a change of words in shape and meaning, they can connect us with the past to some extent.